

նուազ օժտուած ըլլալով, մեզմէ բոլորովին տարրեր կեանք մը կը վայելէ:

Ուրեմն կը մայ հաստատել թէ կեանք իր զանազան տեսակաց մէջ գոյութիւն ունի:

Հետևարար հարկ է կեանքի գոյութիւնը՝ երկու ծագութմբովը ընդունիլ, կամ արարյի մը գորոշեամբ և կամ իրը բնակած պատճաներու արդասիք մը:

Եթէ առաջինը ընդունինք, կեանքի գոյութիւնն ալ պէտք ենք ընդունիլ, քանի որ հակասորին մը պիտի ըլլար երկ մտածեկիք թէ Ալրարիք բնակալայր մ' է ատեղ ծեր՝ առանց զայն բնակեցենք:

Իսկ եթէ կեանքը իրը բնական պատճաներու արգասիք մ' ընդունինք, պէտք ենք մտածել թէ ինչպէս միենյի պատճաները՝ միենոյն արգասիքը չեն ունենար հրատի մէջ. (Քանի որ վերը ըսինք թէ հրատ ալ՝ աշխարհիս ունեցած երեսիթներէն մեծ մասը ունի), հետևարար այս պարագային մէջ ալ կեանքը կրնանք ընդունիլ, միայն թէ կեանք մը՝ որ տեղույն պարագաներուն համեմատ, մերինէն շատ տարրեր պէտք է ըլլայ:

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՖԼԱՆԱ

Վ. ԱՅՏԱԿԻ Ա. Մ. ՌԻԱՓ. ՎՐԵԲԻ.

Զըզսպուած ախտը՝ անսահման անում կ'ունենայ:

Զափաւորութիւնը՝ մէտաքսէ թել մ'է՝ որ առափինութեան իրագանչիւր գուարիները իրարու կը միացընէ: (Քննի):

Գիտութիւնը օգտակար է, առափինութիւնը՝ հարկաւոր:

Նորափրութիւնը՝ (և առօք) երիտասարդութեան այս կուռքը՝ ունայնութեանց մէջ ամենակործանարան է:

Աւելորդապաշտութիւնը շափազանց և անմիտ երկիւղ մ'է, ծնունդ տգիտութեան:

Աւելի դիրին է քանգել՝ քան շինել:

Ամենուն վրայ սէր պէտք է ունենալ, բայց պէտք չէ ամենուն հետ ընտանի ըլլալ:

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԳԼՈՒԽ Բ.

ՏԵՏԵՍԱԴԻՏԱԿԱՆ ԶԱԽԱԶԱՅԱՆ ԴՊՐՈՑՆԵՐԻ

Դպրոցները՝ իրենց հետևած մերուսին տեսկեառվը:

Գիտութեան լեզուաւ մերու կը կոյսուի այն ճանապարհը, այն ուղին որուն պէտք է հետեւիլ ճշմարտութեան հասնելու համար:

Մերուը զիմանրարար երկուքի կը բաժնուի՝ արտածական մէթոս (méthode déductive) և մակածական մէթոս (méthode inductive):

Արտածական մէթոսը այն է որ կ'ընդուրէ իրը անվիճելի ընդունուած ընդհանուր ծանօթութիւններ՝ ատանցմէ հետեւցնելու համար առաջաղորութիւններու անսահման շարք մը, տրամարանական պատճառարանութեամբ: Երկրաշափութիւնը ամենէն փայլուն օրինակն է զոր կարելի է տալ իրը տիպար այն գիտութիւններուն որոնց կը գործածեն արտածական մէթոսը:

Իսկ մակածական մէթոսը այն է որ կը մերին դիտելով քանի մը մասնաւոր եղելութիւններ՝ երթալու համենելու համար ընդհանուր առաջաղորութիւններու: օրինակի համար, ամեն մարմիններուն լինալու եղիքրիեկեն ծանրողութեան օրէերին հասնելու համար:

Միշտ վէճն ու պայքարը պակաս եւ զած չ'են գիտնալու համար աս կէտը թէ այդ երկու մէթոսներէն ո՞րը ամենէն աւելի կը յարմարի տնտեսագիտութեան:

Սա ստոյդ է որ քաղաքական տընտեսութիւնը արտածական մէթոսովը կազմուած է: Ալպարէն, կարի յոյժ ընդհանուր դիտողութիւններէ թելագրուած մի քանի սկզբունքներու վրայ է որ գասական զպրոցին արնաեսագէտները կերացին յօրինեցին իրենց տնտեսական փառաւոր յիշատակարանը, սկզբունքներ ինչպէս, օրինակի համար, բազմամարդութիւն, եր-

Կրին ոչ — համեմատական արդիւնքը, և ինքը միայն կարող է զմեզ լուսաւորել այլն։ Մինչեւ անգամ, այս տնտեսագէտաները՝ ամրողջովին գուտ քաղաքական տնտեսութիւնը շինելու համար, շատացած են մի միայն սա սկզբունքով թէ՝ «մարդու ամեն պարագայի մէջ հետամուտ կ'ըլլայ իրեն համար հայթայթելու ամենէն շատ զոհացումը՝ ամենէն ըիչ նեղութեամբ»։ Այսպէսով, դասական տնտեսագէտները հետամուտ եղան յետին պարզութեան վերածելու իրենց ուսումնասիրութեան նիւթը, նկատելով մարդու իր էակ մը որ մի միայն կը շարժի իւր շահուն զրդմամբ, խօսքով լատինացւոց հօտու ռէսօնուուս կոչած։

Սակայն, կէս դարէ աւելի է որ սկըսած են այլնս հերքել այս մէթուտին զօրութիւնն ու կարեւորութիւնը։

Նորակազմ դպրոցը, ընդհակառական, կը յահճնարարէ մակածական դպրոցը, այն մէթուր զոր Պէյըըն արդէն ներմուծած է քանի մը դարէ ի վեր բնական և ֆիզիքական գիտութիւններուն մէջ։ Տնտեսական գետնին վրայ այս մէթուր այսօր կը կոչուի, մանաւանդ Գիրմանիոյ մէջ ո՛ւր գրեթէ միայն այդ է գործածուածք, իրապաշտկան (réaliste) դպրոց։ Ան կը մերձէ որոնել վերացեալ մարդը վարող ընդհանուր օրէնքներ, այլ միայն կը փնտոէ պատմական օրէնքներ, որոնք կը վարեն որոշեալ ընկերութեան մը մէջ՝ որոշեալ միջոցի մը մէջ ապրող մարդիկը։ Ան կը հետամտի մի միայն համբերատար և յարատե դիտողութեանը ընկերային ամեն եղելութիւններուն, այնաէս՝ ինչպէս որ մեզի յայտնուած են իրենց ներկայ վիճակին մէջ՝ վիճակագրութեամբ կամ ճամրորդներու կողմանէ տրուած տեղեկութիւններուն շնորհիւ, և իրենց աեցեալ վիճակին մէջ ալ՝ պատմութեամբ։ Այս դպրոցը կը կոչուի նաև պատմական դպրոց, վասն վի կը յաւակնի ըսել թէ պատմութիւնն է որ՝ մեզի սորվեցնելով թէ ինչպէս կազմուած են տնտեսական և ընկերական հաստատութիւնները (institutions)։ Թէ ասնը ինչպէս կը կերպարանափոխուին,

միայն կարող է զմեզ լուսաւորել ընկերային եղելութիւններուն ճշմարիտ հանգամանքին մասին։

Ինչպէս որ վերը յիշեցինք, պատմական դպրոցը Գիրմանիոյ մէջ ծագում առած է 1843ին շնորհիւ Բրօֆէսոր Վիլհէլմ Ռոչերի՝ Հիմունքը Քաղաքային Տրետեատրիան անուն երկին մէջ։ Այս միջոցն Գիրմանիոյ մէջ անոր գլուխոր և կարեր ներկայացուցիչներն են Պիլիքէր, Պրէնթամօն, Լէքսիս, Շմոլէր և Վակնէր։ Եւ Պլէնիոյ մէջ ալ Լիէժի Համալսարանին հանրածանօթ ուսուցիչ Մ'ըր Լավըրէյ՝ որ 20 տարիներէ ի վեր պաշտպան կանգնած է սոյն դպրոցին։

Սակայն, գրեթէ վերոյիշեալ թուականին, մրանայի մէջ ալ ընկերային զիտութիւններուն մէջ պատմական մէթուր փառաւորապէս կը հաստատուէր Le Playի Երրորդի Գործատրենոր ու Les Ouvriers Européens — 1855) մասին հրատարակած գրութեամբը և այս մէթուր անկէ ի վեր ամենայն հաւատարմութեամբ գործադրուեցալ այն դպրոցին որ Le Playի դպրոց անունը կը կրէ ի յիշատակ անոր հիմնադրին։ Այսու հանդերձ դպրոցին գործածած պատմական մէթուր այնքան տարբեր է գիրմանական դպրոցինէն որ մեծագոյն սիսալ մը գործուած կ'ըլլայ զանոնց իրարու հետ շփոթելով։ Որովհետև, Le Play մեկնելով սա սկզբունքին ըստ որում ընկերային գետնին վրայ հնարելիք բան չիկայ, ամենէն աւելի անցեալին մէջ կ'երթայ որոնելու դասեր և օրինակներ և շտո պահպանողական կը հանդիսանայ գործողութեան յայտագրի մասին։ Մինչդեռ գիրմանական դպրոցը անցեալին մէջ կը փնտոէ մի միայն սերմը կամ արմատը այնու որ ներկային կը կազմէ և իւր յայտագրին մէջ ալ շատ յառաջադիմական և մինչեւ իսկ արմատական կը հանդիսանայ։

Պատմական և իրապաշտական մէթուրին կը վայլէ կցել այն մէթուր որ՝ պատմական երրուկանուրին անուան ներքէ՝ զովարանուած է զիտական կամ ա-

ւելի լաւ մարդկային կոչուած ընկերվաւ բութենէն որոյ մասին քիչ յետոյ առիթ պիտի ունենանց խօսելու։

Այսու ամենայնիւ պատմական դպրոցին բուռն հուսանցին հակառակ արտածական մերուք (méthode déductive) բնաւ երրէց մեռած չ'է ։ ան այսօրուան օրս կ'ապրի երկու նորածագ դպրոցներու մէջ որոնց իւր ցոյցերն են։

Նախ և առաջ մարկնարիքական կոչուած դպրոցը, ասիկայ ի նկատի կ'առնու այն յաւարերութիւնները, որը կը հաստատուին մարդկանց միջն իրք հաւասարակչութեան յարաքերարիւնները, յար և նման անոնց զրոյ մեզ կ'ուսուցանէ մաթէմաթիցական մերենազիտութիւնը, և ճիշտ ասոնց պէս ալ ընդունակ ալճեպարական հաւասարութիւններու վերածուելու։

Այս դպրոցին ծնունդ տուողն է Գուունոյ ֆրանսացին՝, ասկէ գրեթէ հօթանասուն տարի առաջ, այն ատենը, թնաւ յաշղողութիւն չի գտաւ։ սակայն մաթէմաթիցական այդ մէթուոր վերջերս պատիւի արժանացաւ Անգլիայ մէջ՝ շնորհիւ Աթանւէյ ձիկընսի, Մարշալլի և Խճռուորթի, Ֆրանսական Զուիցերլոյ մէջ՝ շնորհիւ Վալլասի, Խտալիոյ մէջ՝ շնորհիւ Փանթալէօնիի և Վ. Փարէմօյի, Գերմանիոյ մէջ՝ շնորհիւ Կոստընի և Լաունհարդտի և Միացեալ Նահանգաց մէջ ալ՝ շնորհիւ Իրվինկ Ֆիշըրի։

Իսկ երկրորդն է անգերանական կոչուած դպրոցը, (որ աւստրիական ալ կը կոչուի՝ իւր ամենէն նշանաւոր ներկայացուցիչներուն այդ ազգութեան պատկաննենուն պատճառուաւ) որ կը յարի մի միայն այն տեսութեան որ կը գովարանէ արծէքը (valeur) կացուցանելով զայն կեղորոն ամբողջ տնտեսազիտութեան։ և, քանի որ, ըստ իրեն ուղիւ քան չ'է եթէ ոչ մարդուս փափացներուն արտայայտութիւնը, թնականարար այդպէսով տնտեսազիտութիւնը կ'երթայ վերածուելու մարդկային փա-

փաքնիրուն ուսումնասիրութեանը, ուսումնասիրութեանը այն պատճառներուն որ զայն կ'աւելցնեն և կամ կը նուազեցնեն, այսինքն թէ շատ նրբին հոգերանական վերյուծութեան մը։

Ուրեմն մեր ըստաններէն կը հետեւի որ այդ երկու դպրոցներն ալ կը զործածեն արտածական մէթուոր՝ տանելով զայն իւր ծայր աստիճանին։

Այսու հանդերձ, եթէ մաթէմաթիքական և հոգերանական դպրոցներուն մէջ կը յայտնուի Ռիգարտոյի վերացական մէթուոր, սակայն կարող ենց ըսել որ մեծանուն ժ. Վէյի բնական կոչուած մէթուորն մէջ ալ երեան կուգայ զործարանական (organisiste) մէթուոր որ զիազարական Ծնտեսութիւնը ուրիշ բան չ'ընկը եթէ ոչ մաս մը բնական Պատմութեան և կենսարանութեան, մարդկային ընկերութիւնները նմանցնելով կենդանի էակներու և անոնց ամեն հաստատութիւններն (institutions) ալ միենոյն պաշտօններու յարմարուած զործարաններու (օրգան), և այդպէսով բնախօսական օրէնքները փոխադրելով ընկերային օրէնքներուն մէջ Հետեւարար, ըստ այս տեսութեան, Մակարանը սիրտն է, հարուստներն ալ ձարպային հիսուածը, ինտէլիգէտները՝ շրային դրաքինը, զործաւորներն ալ դիդերները, եայն, եայլն։

Սակայն այս դպրոցը, որ յարդի բոցի նման վայրկեան մը փայլած է, այժմ խաւարման մէջ է։ Այսօր ընկերաբաններէն շատեր կը բողոքեն այդ նմանութիւններուն դէմ։ և նոյն ինքն Ժէրարդէթ Աֆիէնորը, որ ամենէն առաջ և ամենէն աւելի ինքն էր պարզողը յիշեալ նմանութիւններուն, ետքէն հրատարակած իւր Ակդրունք ընկերուսներնեան անուն զրբէն մէջ ուժգին բողոքած է կենդանական յօրինուածութեան և մարդկային ընկերութիւններուն միջն նմանութեան ամեն զաղափարի դէմ։

1. Recherches sur les principes mathématiques des richesses — 1898.

Բ.

Դպրոցենքը՝ իրենց ծրագրած նպատակին
տեսակետով։

Դժբաղդաբար, Տնտեսագէտները մի
միայն հետեւելիք մէթոտի մասին չ'է որ
իրարմէ անջատուած և զանազան դպրոց-
ներու են բաժնուած, այլ իրենց կատա-
րելիք գործողութիւնն ծրագրի մասին է
որ ամենէն աւելի տարրեր տարրեր բազ-
մաթիւ դպրոցներու բաժնուած են՝ դպրոց-
ներ՝ որոնց թիւք կը հասնի փիլիսոփաները
իրարմէ զատող դպրոցներու թույն։ Թէ
այս պարագան որցան նուազ պատուա-
րեր է Տնտեսագիտութեան, տեսէք այս մա-
սին ի՞նչ կ'ըսէ նշանաւոր թօփէսօրն
Մ. Ժիռ՝

« Ասիկայ, անժխտելի կերպիւ, մեծու-
« թեան նշան մը չ'է Զի բաւեր, ինք-
« զինքը միխթարելու համար, ենել ըսել
« որ բաղաբական տնտեսութիւնը գեռ
« հազիւ հազ մէկ դարու գոյութիւն ունի
« և թէ այդ թերութիւնն ալ ժամանակին
« հետ կ'անհետանայ։ Ուրիշ զիտութիւն-
« ներ՝ որք իրմէ աւելի մեծ չ'են տարիքով,
« որոնք հազիւ մարդու մը կեանքի շըջա-
« նը անցած են, յաջողած են արդէն
« կազմիւու ամրողութիւն մը ակզրունք-
« ներու, որոնք բաւական ստոյդ հանգա-
« մանց մը ունին ամեն զայնս մշակովնե-
« րուն գրեթէ միաձայն հանութիւնը ստա-
« նալու համար, իրաւունք ունենայինք
« թերևս այդ միենյոյն համաձայնութիւնը
« ուշ կամ կանուխ յուսալու նաև տրն։
« տեսագէտներու միջն, եթէ կարծիքնե-
« րու տարրերութիւնը կայանար մի միայն
« եղելութեանց դիտողութիւնն և զայնս
« միացնող յարաբերութիւններուն արտա-
« յայուութեանը մէջ, Պակայն, ափսոս
« որ այդ կարծիքի անհամաձայնութիւն-
« ները կը զային հետապնդելիք վախճա-
« նին, ցանկալի իտէալին և անոր հաս-
« նելու համար յատուկ եղած միջոցնե-
« րուն, Եւ այդ անհամաձայնութիւնները
« կարող են զադրիլ միայն այն օրը՝ եթէ
« մարդկային ազգին բարոյական, բարա-

« բական և ընկերական միութիւնն ալ ի-
« բագործուելու ըլլայ »։

Ժամանակակից տնտեսական շարժումին
մէջ կարելի է որոշել հինգ տեսակ դպրոց
և, կամ, հինգ տեսակ ձգտում, որոնց
հանգամանքը պայծառապէս որոշ է և ո-
րոնք հետեւելաներն են։

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԱԽՆՁԵՑ

Փայտի

ԿԵՆԱԿԱՐԱԿԱՆ Ք

1908/

Ն Շ Ա Ն Ա Խ Ո Ր Հ Ա Ն Գ Ո Ւ Ց Ե Ա Լ Ք

Թ Բ Ա Ն Ս Ո Ւ Ա Գ Ո Բ Է

Վաթսուն ու վեց տարեկան վախճանե-
ցաւ Գաղղիոյ այս երեխի մատենագիր –
ակադեմականը (1908 Մայիս 23)։ Ար-
դէն իսկ անառողջ վիճակի մը մատնուած,
տարիի մը հետէ վրայ
հասաւ իր Աննէթ
քրոջ մահուան կըս-
կիծն ալ, և որուն հե-
տեւանք շարաթ մը
վերջ մահաշունչ քա-
միէն ցնցուեցաւ և
ինկաւ։

Ժամանակակից գրականութեան մէջ
մէծ տեղ մը գրաւեց Գորէ, և ժառանգեց
բանաստեղծ, վիպտան ու բատերազիր
տիտղոսները։ Մնաւ ի Բարիկ 1842 Յու-
նուար 12ին, և ուստունքներն ակսաւ ԱԷն-
լուի լիկէոնը, բայց չկրցաւ աւարտել,
վասն զի ~ կը պատմէ

« Տնտեսներս այնքան աղքատ էր որ ստիպուեցայ վար-
ժարանը թողու և դրամ շահէւ։ Տանըութիւ տարեկան
էի, երբ հայրս յաջողքաւ զիս իր ընդունակից մու-
զունք տալ պատերազմական նախարարութիւնն մէջ,
որ ինչ երաւակար էր Բայց իրմէ մասնակու մի բա-
նաստեղծութեան համար մեծ սէր մը, և առա ան-
վարչութեան թողթերուն վրայ սահանարենք կը գրէ,
առանց սակայն թերանալու պաշտօնիս կիրարկումին
մէջ, իմ գտնուած դրասեակիս պետք գրաւը անձ մըն